

AMFILOHIE IORDĂNESCU
NOUL DOXASTAR

- VOLUMUL I -

COLECȚII MUZICALE BIZANTINE INEDITE

AMFILOHIE IORDĂNESCU
NOUL DOXASTAR

- VOLUMUL I -

COORDONARE ȘTIINȚIFICĂ:
PROF.UNIV.DR.HABIL. NICOLAE GHEORGHÎȚĂ
CS III DR. CĂTĂLIN CERNĂTESCU

EDIȚIE FACSIMIL ÎNGRIJITĂ DE:
GEORGE MATEI, GEORGE ANTONEAC, DRAGAN OLARIU ȘI MIHAI DOBRE

Proiect finanțat în cadrul concursului *Antreprenor* la UNMB, ediția a II-a, 2023

FONDUL DE DEZVOLTARE INSTITUȚIONALĂ: CNFIS-FDI-2023-F-0631

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE MUZICĂ DIN BUCUREȘTI

Domeniul vizat: 4. Susținerea activităților societăților antreprenoriale studentești (SAS) din cadrul universităților

Titlul proiectului: *LEADERSHIP ÎN MUZICĂ II. Activități de mentorat și concurs de proiecte antreprenoriale*

Perioada de desfășurare: 18 aprilie – 15 decembrie 2023

Partener: Biblioteca Națională a României

Colecții muzicale bizantine inedite: Amfilohie Iordănescu, *Noul Doxastar*

ISMN: 979-0-707661-73-4

ISMN: 979-0-707661-74-1 (vol. I)

Coordonare științifică: prof.univ.dr.habil. Nicolae Gheorghică, CS III dr. Cătălin Cernătescu

Ediție facsimil îngrijită de George Matei, George Antoneac, Dragan Olariu și Mihai Dobre

Studiu introductiv: Marius-Nicolae Șerban

Tehnoredactare, design copertă, DTP: Mirel Mihălăchescu

Editura UNMB, 2023

Str. Știrbei Vodă nr. 33, 010102 București, România

Email: edituraunmb@unmb.ro

www.unmb.ro | www.edituraunmb.ro

Proiect editorial apărut în cadrul

Centre for Nineteenth Century Music Studies al Universității Naționale de Muzică din București.

Studiu introductiv*

Biografia ieromonahului Amfilohie Iordănescu constituie un subiect de interes pentru cercetătorii și interpreții de muzică bizantină, fiind unul dintre cei mai prolifici autori și traducători de cântări psaltice. Întrucât subiectul a fost tratat pe larg cu altă ocazie¹, voi reda numai evenimentele notabile din cronologia vieții lui Amfilohie Iordănescu:

- 1871 – 20 ianuarie – s-a născut în comuna Afumați, jud. Ilfov, fiu al lui Radu și Stana Iordănescu, la botez primind numele Athanasie;
- 1883 – se găsea ca ucenic al părintelui Silvestru de la Mănăstirea Cernica, acolo unde a învățat psaltichia de la ieromonahul Cleopa, protopsaltul de atunci al mănăstirii;
- 1885 – 1 mai – a fost numit cântăreț la biserica din satul natal;
- 1886 – la vârsta de numai 15 ani, a compus primul Axion, gl. 8: *Cuvine-se cu adevărat...*;
- 1890 – la 19 ani, a scris primele sale manuscrise: ms. rom. 4342 B.A.R.B. – *Carte de Psaltichie cu cântări bisericești* (90 de file), ms. rom. 4343 B.A.R.B. – *Irmoase calofonice sau bineglăsuite* (49 de file);
- 1899 – s-a mutat în postul de cântăreț la biserica *Lucaci* din București;
- 1906 – s-a mutat din nou, în postul de cântăreț al Capelei Domnești a Ospiciului *Sfântul Pantelimon* din comuna Pantelimon, jud. Ilfov;
- 1919 – 25 septembrie – a trecut la Domnul soția sa, Calina Iordănescu (în vârstă de 51 de ani);
- 1925 – 1 octombrie – a intrat în obștea Mănăstirii Cozia, totodată fiind numit și „maestru de muzică” la școala de cântăreți bisericești de aici;
- 1926 – 6 ianuarie - a fost tuns în monahism la Mănăstirea Cozia, primind numele Amfilohie;
- 1926 – 1 aprilie – a fost hirotonit diacon pe seama Mănăstirii Cozia;
- 1926 – 3 aprilie – a fost hirotonit preot pentru aceeași vatră monahală;
- 1926 – 6 august – a fost hirotesit duhovnic;
- 1929 – octombrie/noiembrie – a plecat la Mănăstirea *Negru-Vodă*, Câmpulung Muscel;
- 1930 – 1 noiembrie – s-a mutat ca preot slujitor la Mănăstirea Pasărea, jud. Ilfov;

* Acest studiu introductiv reprezintă o variantă concisă a informațiilor referitoare la ms. 28.945 II B.N.R.B. prezentate în teza mea de doctorat: *Viața și opera Ieromonahului Amfilohie (Athanasie) Iordănescu (1871-1937)*, susținută în iulie 2020 și publicată într-o primă ediție în decembrie 2020 la Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, actualmente fiind în curs de apariție într-o nouă ediție, revizuită și adăugită, la Editura *Cuvântul Vieții* a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei.

¹ Șerban Marius-Nicolae, *Viața și opera Ieromonahului Amfilohie (Athanasie) Iordănescu (1871-1937)*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2020, pp. 41-56.

- 1933 – ieromonahul Amfilohie este menționat ca profesor/conducător al școlii de muzică bisericească de la Mănăstirea Pasărea;
- 1933 – a tipărit *Buchetul de muzică (psaltichii)* la Tipografia Cărților Bisericești din București;
- 1936-1937 – a retipărit la aceeași tipografie *Anastasimatarul* lui Dimitrie Suceveanu în 10 fascicule (dintre care s-au tipărit doar șase).
- 1937 – 28 iulie – a trecut la cele veșnice din cauza unui atac de cord survenit în dimineața acelei zile, în timp ce cobora din tramvai, mergând spre Tipografia Cărților Bisericești.
- 1939 – 30 iulie – a fost înmormântat în cimitirul Mănăstirii Cernica, slujba fiind oficiată de P.S. Veniamin (Pocitan) Ploieșteanul, Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor.

Din spusele autorului: „n-a rămas ceva necompus și nescris de mine”², dar mai ales în urma cercetărilor efectuate, s-a constatat faptul că opera muzicală a lui Amfilohie (Athanasie) Iordănescu este deosebit de vastă. Amfilohie a scris, a tradus și a compus cântări pentru toate slujbele Bisericii Ortodoxe din cultul divin public, opera sa manuscrisă totalizând un număr de 2.058 de file și 1.424 de pagini, la care se adaugă 630 de pagini tipărite.

Acest număr impresionant de file manuscrite face dovada faptului că Amfilohie Iordănescu a fost tributar scrierii și caligrafiei manuscriselor, lăsând în plan secundar tipărirea cărților muzicale. El nu a neglijat publicarea cărților muzicale, însă principalul său punct de interes a fost caligrafierea manuscriselor muzicale, chiar dacă în acele vremuri (începutul secolului al XX-lea) tipărirea cărților de muzică bisericească nu era un lucru foarte greu de realizat. Astfel vedem că, Amfilohie a ales să caligrafieze manuscrite, chiar volume de manuscrite, aplicând și dezvoltând principiile și metodele învățate în școala de copiiști de la Mănăstirea Cernica, de la finele veacului al XIX-lea.

Un alt lucru interesant este faptul că, începând cu anul 1915, adică la vârsta de 44 de ani, Athanasie Iordănescu, viitorul ieromonah Amfilohie, a început un proiect foarte curajos. Acest proiect s-a concretizat în crearea unor volume de manuscrite care cuprind opera completă (*opera omnia*) a scrierilor sale. În cei 19 ani cât a fost cântăreț al Capelei Domnești a Ospiciului *Sf. Pantelimon* (1906-1925), A. Iordănescu și-a concentrat toate resursele, atât informaționale, cât și materiale, pentru a alcătui o serie de manuscrite, caligrafiate într-un mod cu totul excepțional, în care a așezat toate roadele osteneților sale adunate de-a lungul carierei. Așa se poate explica și faptul că, începând cu ms. 28.945 I B.N.R.B. (1915) se regăsesc scrise aproape toate cântările

² Amfilohie Iordănescu, *Buchet de muzică (psaltichii)*, București, 1933, p. 30.

caligrafiate de el în celelalte manuscrise de până atunci. Totodată, din 1915 se intensifică și apariția cântărilor traduse, prelucrate și compuse de el. Alcătuirea unei serii de volume manuscrise, aranjate meticulos din punct de vedere muzical, caligrafic și liturgic, nu face altceva decât să confirme, încă o dată, pasiunea sa pentru tradiția muzicală manuscrisă.

Ideea alcătuirii unei opere complete este întărită și de faptul că în opera muzicală a lui Amfilohie au fost identificate câteva manuscrise care din punct de vedere stilistic-estetic se aseamănă foarte mult. Acest demers a fost unul de lungă durată, primele manuscrise au fost finalizate în 1915, iar ultimele în jurul anului 1930, poate chiar și după. Timp de mai bine de un deceniu și jumătate, Amfilohie Iordănescu a depus un efort colosal în caligrafierea acestor manuscrise, care însumează 1.634 de file. Cu toate că manuscrisele despre care vorbim sunt foarte asemănătoare, în ceea ce privește caligrafia și grafica lor, ele nu au exact același format, ci sunt împărțite în trei categorii:

1. 210 x 170 mm. – ms. 28.945 I B.N.R.B. (1915, 474 file), ms. 28.945 II B.N.R.B. (1924-1925, 421 file);
2. 258 x 178 mm. - ms. III 105 B.S.S. (1923, 670 pagini);
3. 325 x 260 mm. - ms. 28.946 B.N.R.B. (1920-1930, 440 pagini), ms. 28.944 B.N.R.B. (1924, 185 file).

Aceste cinci volume de manuscrise au fost alcătuite ca antologii care să acopere în întreg repertoriu de cântări, pentru toate slujbele bisericești, aranjate după rânduiala liturgico-tipiconală specifică. De aici deducem faptul că, Amfilohie a dorit ca volumele alcătuite de el să cuprindă toate cântările din cadrul slujbelor care se oficiază în Biserica Ortodoxă. Cele mai importante, valoroase și numeroase piese traduse și compuse de Amfilohie se găsesc în aceste cinci volume de manuscris, care reprezintă, de fapt, cununa creațiilor sale. El le-a gândit și le-a creat pentru a fi cât mai practice și utile pentru cântărețul de la strană. În cele ce urmează prezentăm foarte pe scurt conținutul acestor volume de manuscrise, tocmai pentru a arăta faptul că ele sunt alcătuite în așa fel încât să fie respectată în tocmai rânduiala liturgică a slujbelor bisericești, a perioadelor anului bisericesc și ordinea calendaristică a Praznicelor și Sărbătorilor:

- ms. 28.945 I B.N.R.B. „Păresimier” și „Penticostar” (1915-1916):
 - *Păresimierul*: cântări la Vecerniile și Utreniile din perioada triodului, la care se adaugă cântări pentru: slujba Pavcerniței Mari, denia Canonului Mare, denia Acatistului Bunei Vestiri, Sâmbăta lui Lazăr și Duminica Floriilor;
 - *Adaos*: aici se găsesc, așa cum spune și subtitlul, completări la cântările din *Păresimier*;

- *Păresimierul* partea a II-a: cuprinde cântări pentru toate slujbele care se oficiază în Săptămâna Pătimirilor, începând cu denia pentru Sfânta și Marea Luni (din seara duminicii Floriilor) până în ajunul Învierii (după amiaza Sâmbetei celei Mari);
- *Leturghier, la Liturghia cea mai înainte sfințită*. Conține cântări la Sfintele Liturghii (a Sf. Grigorie Dialogul și a Sf. Vasile cel Mare) specifice Postului Mare;
- *Penticostar*: cântări pentru perioada penticostarului, care începe cu noaptea Învierii până la Duminica Tuturor Sfinților (inclusiv).
- ms. 28.945 II B.N.R.B. „Noul Idiomelar” (1924-1925):
 - *Noul Doxastar* vol. I: stihiri și slave la Vecernie: la *Doamne strigat-am...*, la Litie, la Stihovă, și stihiri la Utrenie: Tropare, Condace, Sedelne, și stihiri la Laude pentru slujbele Praznicelor Împărătești și pentru ale celor mai importanți sfinți care se prăznuiesc în perioada: septembrie-decembrie a anului bisericesc. Pe lângă toate acestea se adaugă și slujba completă la Sf. Ierarh Nicolae (6 decembrie);
 - *Noul Doxastar* vol. al II-lea: conține același fel de cântări, dar pentru Praznicele Împărătești și Sfinții prăznuiți în perioada ianuarie-august. Tot aici găsim și slujba completă a Praznicului Adormirii Maicii Domnului (15 august);
 - *Slujba [completă] la Vinerea cea Luminată a Izvorului [Tămăduirii]*.
- ms. III 105 B.S.S. „Liturghier musicesc” (1923):
 - imnuri pentru Sfânta Liturghie a Sfântului Ioan Gură de Aur (antifoane: duminicale, praznicale și zilnice, trisaghioane, trei rânduri de heruvice (mici și mari) pe toate glasurile, răspunsuri mari, axioane: duminicale și praznicale, chinonice: săptămânale, duminicale și praznicale);
 - cântări pentru Sfânta Liturghie a Sfântului Vasile cel Mare;
 - cântări pentru Sfânta Liturghie a Sfântului Grigorie Dialogul;
 - irmoase calofonice (la care se adaugă și câteva cratimi);
 - cântări pentru Sfânta Liturghie în limba greacă și slavonă.
- ms. 28.946 B.N.R.B. „Opt-glasar musicesc practic”, „Catavasier” și „Mâneătorul” (1920-1930):
 - cântări ale Învierii pentru Vecerniile și Utreniile de sâmbătă seara și duminică dimineață, organizate și sistematizate pe toate cele opt glasuri;
 - Catavasiile pentru tot anul bisericesc;

- Cântări pentru slujba privegherii (Vecernie + Litie + Utrenie);
 - Polieleie: *Robii Domnului...*, *Cuvânt bun...*, *La râul Babilonului...*;
 - *Toată suflarea...* de la laudele Utreniei;
 - Doxologii (de la sfârșitul Utreniei) pe toate glasurile.
- ms. 28.944 B.N.R.B. „Calofonicon” (1924):
 - irmoase calofonice aranjate în ordinea celor opt glasuri, organizate în două volume coligate;
 - irmoase calofonice pentru sărbătorile din cuprinsul anului bisericesc;
 - cratimi (terirem-uri) pe toate glasurile;
 - troparul: *Născătoare de Dumnezeu...* din cadrul Vecerniei unită cu Litia, cântare pe toate cele opt glasuri, cu cratimi, compusă de Petru Berechet și tradusă de Nectarie Vlahul;
 - troparele pe larg la Nașterea și Botezul Domnului, compuse de Nectarie Vlahul în stilul cântării lui Petru Berechet.

Trebuie să amintim faptul că, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a celui de-al XX-lea, în muzica bisericească din toată lumea ortodoxă a existat o tendință de simplificare, sau mai bine zis de prescurtare a operelor marilor autori din muzica bisericească ortodoxă, ajungându-se chiar și la armonizarea și polifonizarea acestor cântări. Această tendință, influențată desigur de expansiunea muzicii occidentale în cultul ortodox de atunci, a luat o amploare destul de serioasă chiar și în spațiul elen, în special la cele mai importante biserici din capitala Greciei, inclusiv la Catedrala Arhiepiscopiei din Atena. Cel mai popular și marcant personaj care a luptat împotriva acestei tendințe de occidentalizare a muzicii psaltice este dascălul, cântărețul, cercetătorul și muzicologul grec Konstantinos A. Psahos³, care a sprijinit și susținut predarea muzicii psaltice monodice la cea mai importantă instituție de învățământ muzical psaltic din Grecia, și anume la Conservatorul de Stat din Atena⁴. Ca teoretician⁵ și practicant al muzicii psaltice autentice, K. Psahos a fost considerat ca un *colac de salvare* pentru muzica psaltică tradițională. El a încercat să estompeze acest curent de polifonizare a muzicii psaltice și să păstreze cât mai fidel linia autentică a vechilor dascăli, chiar dacă în multe dintre lucrările publicate de el se vede clar tendința acelor

³ Pentru mai multe informații privitoare la activitatea lui Konstantinos A. Psahos, nu doar în domeniul muzicii bisericești, a se vedea: Evangelia A. Haldaiki, *Ο Κ. Α. Ψάχος και η συμβόλη του στην καταγραφή και μελέτη ελληνικών δημοτικών τραγουδιών*, teză de doctorat, Atena, 2017.

⁴ <http://www.megarevma.net/Psahos.htm>, accesat la 09/10/2023.

⁵ Cele mai importante principii ale teoriei sale muzicale sunt expuse în K. A. Psahos, *Η Παρασημαντική της Βυζαντινής Μουσικής*, Athina, 1978.

vremuri, de armonizare a muzicii psaltice. Astfel, în unele tipărituri de-ale lui K. Psahos⁶ se găsesc notate polifonic, pentru două sau trei voci egale, cele mai importante cântări din cultul divin public al Bisericii Ortodoxe. Interesant este faptul că aceste cântări de tip armonico-polifonice au fost notate tot cu neume psaltice și nu cu sistemul occidental de notație muzicală. Acest curent de armonizare a cântărilor bisericești autentice a avut ecouri și în Țările Române, în prima jumătate a secolului al XX-lea. Printre adepții cei mai cunoscuți ai acestui *trend muzical* se numără și arhiereul Nifon Ploieșteanul și Ion Popescu-Pasărea, care au tipărit cărți⁷ în care au exemplificat câteva cântări în stilul polifonic⁸, atât cu neume psaltice, cât și pe portativ.

De departe, cel mai de seamă cântăreț și dascăl, promotor al acestui curent muzical de prelucrare, adaptare și simplificare a cântărilor psaltice ale autorilor din secolele XVIII-XIX a fost Ștefanache Popescu. El a fost cel care a răspândit la scară largă așa numitul *tact îndoit*. Cel mai probabil Ștefanache Popescu a luat contact cu acest curent muzical, al *tactului îndoit*, la Constantinopol, atunci când fost trimis de principele Nicolae Ghica, la jumătatea secolului al XIX-lea, pentru a studia psaltichia, atât în vechea, cât și în noua notație⁹. Este imperios necesar să subliniem faptul că Ștefanache Popescu nu a avut intenția de a armoniza muzica psaltică¹⁰. Ceea ce a

⁶ K. A. Psahos, *Η Λειτουργία, τόμος πρώτος*, Athina, 1909 și la K. A. Psahos, *Λειτουργικοί ύμνοι*, Athina, 1912.

⁷ † Nifon N. Ploieșteanu, *Carte de muzică bisericească pe psaltichie și note liniare pentru trei voci*, București, 1902. Ion Popescu-Pasărea, *Cântările Sfintei Liturghii după melodiile tradiționale, scrise pe notațiunea psaltică și armonizate pe 2 voci pentru trebuințele cântăreților bisericești*, București, în două ediții: 1914 și 1928.

⁸ Chiar dacă Arhiereul Nifon Ploieșteanul, în tipăritura editată de el: *Carte de Musică Bisericească pe psaltichie și pe note liniare, pentru trei voci*, București, 1902, a tipărit și cântări bisericești pentru cor polifonic pe trei voci, el are o *Introducere* (pp. 229-238), intitulată „Punctele de deosebire între muzica orientală și cea occidentală”, pentru cea de-a doua parte a cărții, în care se găsesc acele cântări bisericești corale. Aici editorul vorbește despre contextul istoric în care muzica occidentală a pătruns în cultul ortodox din Țările Române, dar subiectul principal, pe care-l expune cu argumente muzicale și teologice, este „insuficiența muzicii occidentale de a înlocui în mod fidel și fără alterare frumoasele melodii cântate din vechime în Biserica noastră Creștină Ortodoxă de Răsărit” (Arhiereul Nifon Ploieșteanul, *Carte de Musică Bisericească pe psaltichie și pe note liniare, pentru trei voci*, București, 1902, p. 233).

⁹ † Nifon N. Ploieșteanu, *Carte de muzică bisericească pe psaltichie și note liniare pentru trei voci*, București, 1902, p. 67.

¹⁰ Chiar Ștefanache Popescu face o mărturisire deosebit de importantă în ceea ce privește riscul transunerii muzicii psaltice pe portativ, și anume acela de a modifica și simplifica melosul psaltic autentic. Astfel că, într-un caiet de însemnări, care acum se păstrează în Biblioteca Sfântului Sinod, Pr. Niculae M. Popescu consemnează o discuție dintre Ștefanache Popescu și Ion Popescu-Pasărea, relatată de un ucenic apropiat al lui Ștefanache Popescu, și anume Petre Fărcășanu (fost cântăreț la Biserica Sf. Spiridon-Nou, pe care Pr. Nae Popescu l-a întâlnit la Biserica Sf. Ioan-Moși, în data de 22 august 1943) care spunea: „Îmi aduc aminte că dl. [Ion Popescu] Pasărea a venit odată la Ștefanache [Popescu] cu psaltichie transcrisă pe vocală [muzică occidentală]. Ștefanache îi zice: ai să poți duce tu Iancule sarcina pe care ți-o pui în spate? Eu știu și muzica vocală și văz că nu se poate transcrie pe ea. Și nervos pune mâna pe

încercat și a reușit să facă el a fost să ofere cântărețului de strană o variantă mai simplă și mai rapidă a celor mai uzuale cântări din cadrul slujbelor Bisericii Ortodoxe¹¹.

În acest curent muzical s-a înscris cu succes și Amfilohie Iordănescu, cu mențiunea că el s-a limitat doar la prescurtarea vechilor cântări și nu le-a armonizat, rămânând fidel tradiției psaltice monodice. Tendința generală a operei creată de Amfilohie este de a oferi cântăreților o opțiune melodică mai pe scurt, dar fără a ieși din granițele muzicii psaltice autentice. Amfilohie nu și-a rezumat activitatea muzicală numai la piese irmologice, ci are foarte multe file de manuscris în care caligrafiază cântări care se încadrează în tactul stihiraric și papadic. Analizând conținutul manuscrisului de față (28.945 II B.N.R.B.) putem afirma faptul că acesta este parte componentă a operei muzicale creată de Amfilohie în care sunt promovate cântările irmologice, în mod special, cu toate că găsim destule excepții.

Manuscrisul pe care-l studiem, mai exact ms. 28.945 II B.N.R.B. (1924-1925), este o continuare firească a ms. 28.945 I B.N.R.B., iar la rândul său acesta conține alte trei lucrări: *Noul Doxastar* vol. I (cu slujba completă la Sf. Ierarh Nicolae), *Noul Doxastar* vol. II (cu slujba completă la Adormirea Maicii Domnului), *Slujba [completă] la Vinerea cea Luminată a Izvorului [Tămăduirii]* la care se mai adaugă și câteva cântări la Sfânta Liturghie și un irmos calofonic. Și pe acest volum de manuscrise se găsește însemnarea: „Posesia mea, Amfilohie Ieromonahul. Deservent la Mănăstirea Pasărea. Scrierea și compunerea mea”¹². Trebuie menționat că asemănările dintre aceste volum de manuscrise și primele două volume ale *Idiomelarului*¹³ tradus de D. Suceveanu¹⁴ și tipărită la Neamț, între 1856-1857, sunt mult diminuate față de asemănările volumului manuscris „frate cu el” (ms. 28.945 I B.N.R.B.). Acest manuscris, în parte, este o adaptare

vioară și începe să-i cânte și melodia psaltică și transcrierea lui pe vocală. Ei auzi, toată dulceața s-a dus, facerea lui omalon [semn folosit exclusiv în muzica psaltică] și a altora unde este? Grea sarcină îți iei”.

¹¹ Dintre lucrările cele mai cunoscute, în care se găsesc aceste cântări în *tactul îndoit*, și care sunt utilizate și astăzi de către mulți cântăreți de strană amintim: *Anastasimatar practic-ritmat, lucrat de D-I Ștefan Popescu... și tipărit cu permisiunea autorului de I. Popescu-Pasărea, București, 1899.*

¹² 28.945 II B.N.R.B., forțașul de la început.

¹³ *Idiomelarul* tradus de D. Suceveanu este considerată „cea mai importantă carte de muzică bisericească existentă la români...”, iar cântările sale „pot fi luate ca bază fundamentală pentru prezent și viitor în arta și tradiția muzicii noastre bisericești, care au împodobit și vor împodobi serviciul liturgic al Bisericii noastre Ortodoxe” (Sebastian BARBU-BUCUR, *Cuvânt înainte* la vol. I, *Retipărit acum, a doua oară cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*. Transliterarea și diortosirea textului, corectarea greșelilor de tipar și îngrijirea ediției de Arhid. Conf. dr. Sebastian Barbu-Bucur, Editura Mănăstirii Sinaia, 1992, p. IX).

¹⁴ Dimitrie Suceveanu (1816-1898), personalitate de referință în muzica psaltică din Moldova, dar și din România (pentru detalii a se vedea: Nicolae Gheorghiuță, „Cuvânt înainte” la vol. Dimitrie Suceveanu, *Idiomelar, Tomul I, Lunile Septembrie-Decembrie, Chilia „Buna-Vestire” a Schitului Sfântul Dimitrie-Lacu, Sfântul Munte Athos, 2011).*

foarte reușită a cântărilor traduse de D. Suceveanu. Pe lângă faptul că Amfilohie prelucrează *Idiomelarul* lui Suceveanu, face și multe completări cu cântări la slujbele unor Praznice Împărătești sau Sfinți. De asemenea, în acest codice găsim și cântări pentru sărbătorile unor Sfinți care lipsesc cu desăvârșire din cartea tipărită la Neamț. Completările lui Amfilohie, față de *Idiomelarul* tipărit la Neamț de D. Suceveanu, sunt la următoarele sărbători:

- 15 septembrie – Sf. Mare Mucenic Nichita Romanul
- 1 octombrie – Acoperământul Maicii Domnului
- 6 octombrie – Sf. Apostol Toma
- 9 octombrie – Sf. Apostol Iacov a lui Alfeu
- 18 octombrie – Sf. Apostol Luca Evanghelistul
- 23 octombrie – Sf. Sfințit Mucenic Iacov, fratele Domnului
- 27 octombrie – Sf. Cuvios Dimitrie cel Nou
- 11 noiembrie – Sf. Mucenici Mina, Victor și Vichentie
- 14 noiembrie – Sf. Apostol Filip
- 16 noiembrie – Sf. Apostol Matei Evanghelistul
- 20 noiembrie – Sf. Cuvios Dimitrie Decapolitul
- 7 decembrie – Sf. Muceniță Filoftea
- 13 decembrie – Sf. Mucenic Evstatie
- 15 decembrie – Sf. Sfințit Mucenic Elefterie
- 24 februarie – Întâia și a doua aflare a capului Sf. Proroc Ioan Botezătorul
- 25 aprilie – Sf. Evanghelist Marcu
- 30 aprilie – Sf. Apostol Iacov al lui Zevedeu
- 2 mai – Aducerea moaștelor Sf. Atanasie cel Mare
- 10 mai – Sf. Apostol Simon Zilotul
- 25 mai – A treia aflare al capului Sf. Proroc Ioan Botezătorul
- 11 iunie – Sf. Apostoli Bartolomeu și Barnaba
- 19 iunie – Sf. Apostol Iuda, rudenia Domnului
- 30 iunie – Soborul Sfinților 12 Apostoli
- 2 iulie – Așezarea veșmântului Născătoarei de Dumnezeu în biserica din Vlaherne
- 5 iulie – Sf. Cuvios Atanasie Athonitul
- 12 iulie – Cinstirea Sf. Icoane a Maicii Domnului *Prodromița*
- 17 iulie – Sf. Mare Muceniță Marina
- 25 iulie – Adormirea Sf. Ana, mama Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu
- 9 august – Sf. Apostol Matia
- 11 august – Sf. Ierarh Nifon, patriarhul Constantinopolului

- 16 august – Aducerea Sf. Mahrame a Domnului din Edesa la Constantinopol
- 31 august – Așezarea cinstului brâu al Maicii Domnului în raclă

Luând în considerare ceea ce găsim menționat în articolul din revista *Glasul monahilor*¹⁵, și anume, faptul că la momentul neașteptat al plecării din această viață, Amfilohie lucra la *Anastasimatarul* lui Dimitrie Suceveanu și avea în gând să tipărească și *Idiomelarul* tradus de același dascăl, observăm că ieromonahul muntean era un foarte bun cunoscător al operei marelui dascăl moldovean de psaltichie. Prin analizarea și compararea pieselor din acest manuscris cu traduceriile fostului protopsalt al Mitropoliei Moldovei, a rezultat concluzia că Amfilohie Iordănescu a avut ca sursă opera lui Dimitrie Suceveanu, dar nu a folosit-o exclusiv. Și aici, a folosit aceeași metodă ca și în cazul ms. 28.946 B.N.R.B. (*Opt-glasar, Catavasier și Mânecătorul*), atunci când a avut ca sursă și pe Macarie Ieromonahul și Anton Pann. Mai exact, ieromonahul Amfilohie a încercat și a reușit să ofere o variantă inedită de interpretare a acestor cântări, mai rapidă decât a autorilor anteriori lui. Găsim foarte multe locuri în care Amfilohie renunță total la modelele muzicale utilizate în operele sursă și alcătuiește o versiune cu totul nouă. Sunt izolate cazurile în care frazarea muzicală și thesis-urile sunt identice cu cele din sursele folosite.

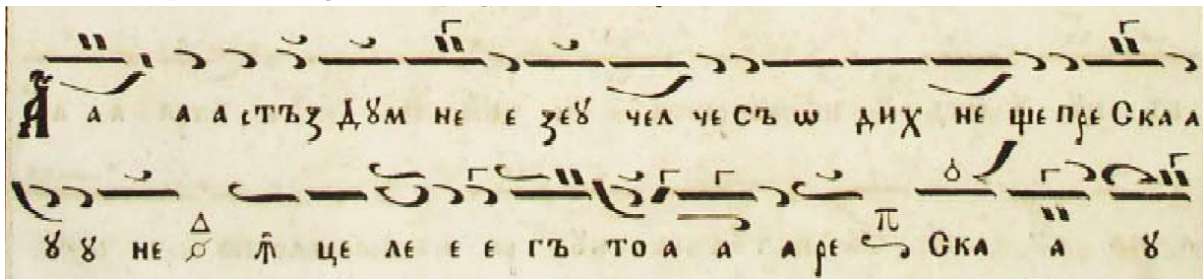
Cert este faptul că Amfilohie folosește *Idiomelarul* lui D. Suceveanu ca model, dar nu-l copiază. Acest lucru face ca volume de manuscris ms. 28.945 I B.N.R.B. și ms. 28.945 II B.N.R.B. să se încadreze în acea categorie de lucrări pentru care Amfilohie a aplicat următorul procedeu: a prelucrat și a adaptat operele deja existente, la care a adus numeroase adăugiri și reinterpretări originale. Pe lângă acest aspect, Amfilohie a inclus

¹⁵ În revista *Glasul Monahilor*, an XV (19 septembrie 1937), nr. 557 la pagina 4, a fost publicat un mic articol intitulat „Moartea Ieromonahului Amfilohie Iordănescu”: „La sfârșitul lunei Iulie a.c. (1937) ieromonahul Amfilohie Iordănescu, preot deservent și duhovnic la sfânta mănăstire Pasărea-Ilfov, plecând la București cu treburi și încă fiind în tramvai a avut un acces din cauza cordului (boală de inimă) din care pricină a încetat din viață în fața Antrepozitelor [depozitele Tipografei Cărților Bisericești], imediat ce s-a scoborât jos din tramvai. Sfânta Patriarhie fiind înștiințată a dispus ca corpul său să fie dus la sfânta mănăstire Cernica unde a fost și îngropat. Slujba înmormântării a fost oficiată de P.S. Arhiereu Veniamin, vicarul Sfintei Patriarhii [o mică eroare, atunci P.S. Veniamin Pocitan a fost Vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor (cf. Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, ed. 3, Sibiu, 2014, pp. 499-500; Redacția, „Necrolog”, în G.B., an XIV (1955), nr. 3-4, pp. 238-240)] înconjurat de preoții mănăstirii Cernica și de cei doi preoți de la Pasărea. Cu acel prilej au participat și un număr însemnat de maici de la sfânta mănăstire Pasărea unde făcea slujbă răposatul. Părintele Amfilohie Iordănescu era un călugăr simpatic, liniștit și foarte muncitor. A intrat în monahism după războiu și s-a călugărit în sfânta mănăstire Cozia-Vâlcea. Din tinerețe sa până când a venit la mănăstire a fost cântăreț bisericesc. De câțiva ani în urmă, părintele fiind un îndrăgostit al muzicii bisericești, a tipărit un buchet muzical în care a adunat tot felul de cântări întocmite de cei mai buni cântăreți. A retipărit *Anastasimatarul* vestitului dascăl Dimitrie Suceveanu, și, dacă moartea nu-i curma șirul vieții, era hotărât să tipărească și *Idiomelarul* lui Suceveanu. Prin moartea părintelui Amfilohie, monahismul a pierdut un bun îndrumător al muzicii, iar maicile de la sfânta mănăstire Pasărea un dascăl și un duhovnic. Dumnezeu să-l ierte!”

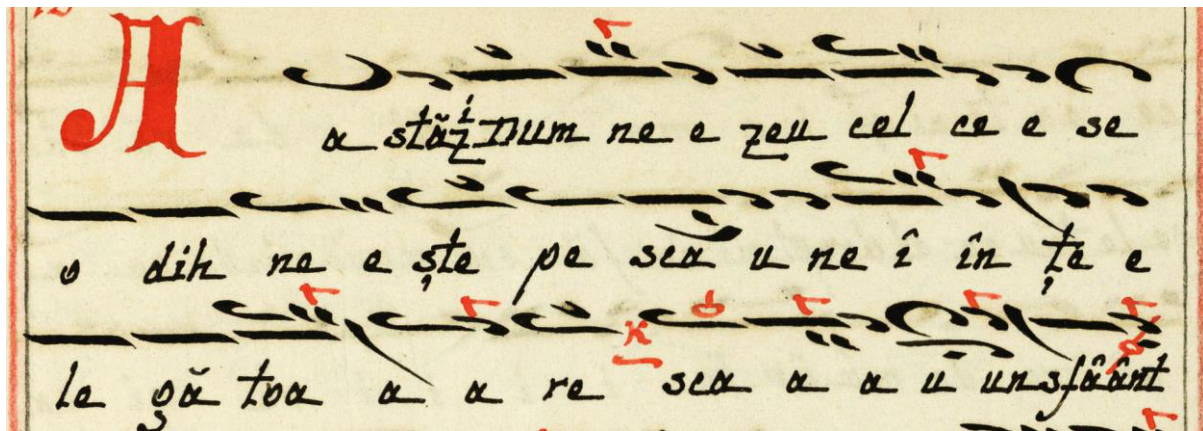
în aceste două volume foarte multe compoziții personale, mai ales la acele sărbători ale Sfinților care la D. Suceveanu lipsesc în totalitate. Amfilohie a prelucrat nu doar opera lui Dimitrie Suceveanu, ci și a altor autori români de psaltichie la care aduce multe completări compuse de el însuși, precum și propuneri de linii melodice noi.

În cele ce urmează vom prezenta câteva exemplificări muzicale, din acest manuscris, tocmai pentru a demonstra cele afirmate mai sus, dar și pentru a arăta măiestria de care a dat dovadă ieromonahul Amfilohie (Athanasie) Iordănescu în opera sa muzicală. Din aceste exemplificări se observă faptul că, uneori, Amfilohie se inspiră din operele înaintașilor săi, alteori le prelucrează, propunând o variantă mai concisă, alteori propune un parcurs melodic cu totul nou și original. Mai jos se vor regăsi și câteva dintre cântările pe care Amfilohie le recomandă spre interpretare la Sărbătorile Sfinților mai noi. De asemenea, acolo unde este posibil vom prezenta și variantele de interpretare ale altor autori români de psaltichie, înaintași și/sau contemporani cu Amfilohie Iordănescu, tocmai pentru a arăta originalitatea autorului pe care-l studiem, dar și pentru a vedea tendința muzicală a epocii.

- stihira slavei de la *Doamne strigat-am...*, la Nașterea Maicii Domnului (8 septembrie), gl. 6: *Astăzi Dumnezeu...*

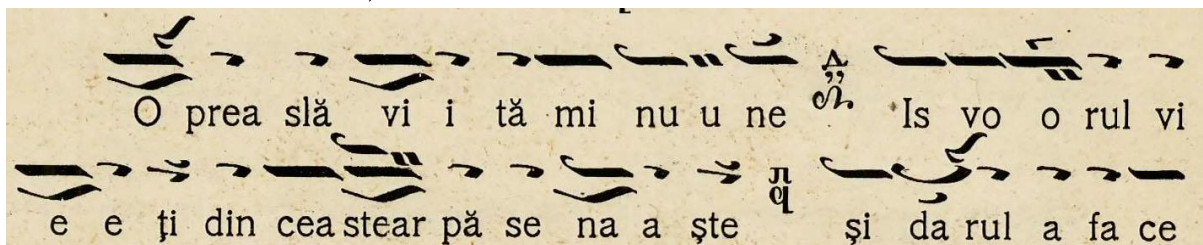
Idiomelar, vol. 1, tradus de Dimitrie Suceveanu, Mănăstirea Neamț, 1856, p. 18.

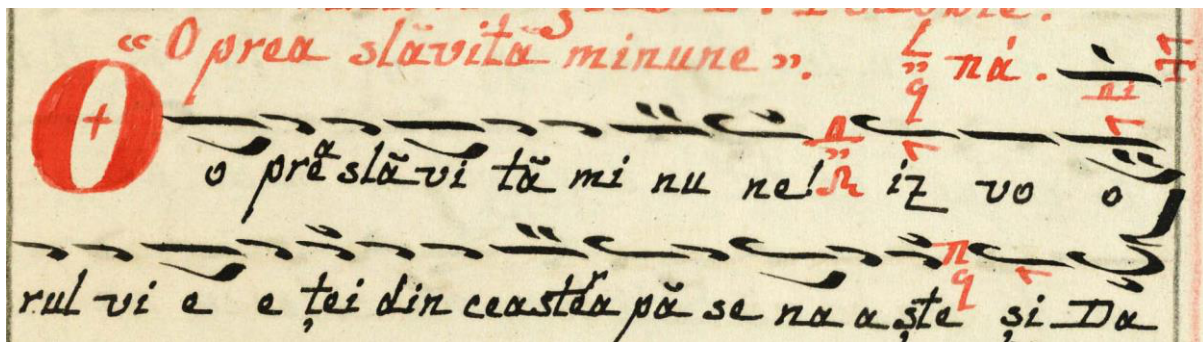
ms. 28.945 II B.N.R.B. (1924), f. 10^v.

Un caz interesant am identificat la stihirile de la Laudele Utreniei, la Nașterea Maicii Domnului (8 septembrie). Cele caligrafiate de Amfilohie, în manuscrisul pe care îl studiem (care datează din 1924), sunt foarte asemănătoare cu cele tipărite de Ion Popescu-Pasărea în *Noul Idiomelar*, 1933. Pe foaia de titlu a *Noului Idiomelar*, editorul și autorul menționează faptul că piese din conținut sunt „scrise după Anton Pann, Dim. Suceveanu, Ștefanache Popescu și completate de I. Popescu-Pasărea”. Având în vedere această afirmație, tindem să credem că Amfilohie s-a inspirat de la Ștefanache Popescu, dar nu putem exclude varianta în care I. Popescu-Pasărea să se fi inspirat din manuscrisele lui Amfilohie.

- prima stihiră de la Laude, podobia *O preaslăvită minune...*, gl. 1: *O preaslăvită minune, izvorul Vieții...*

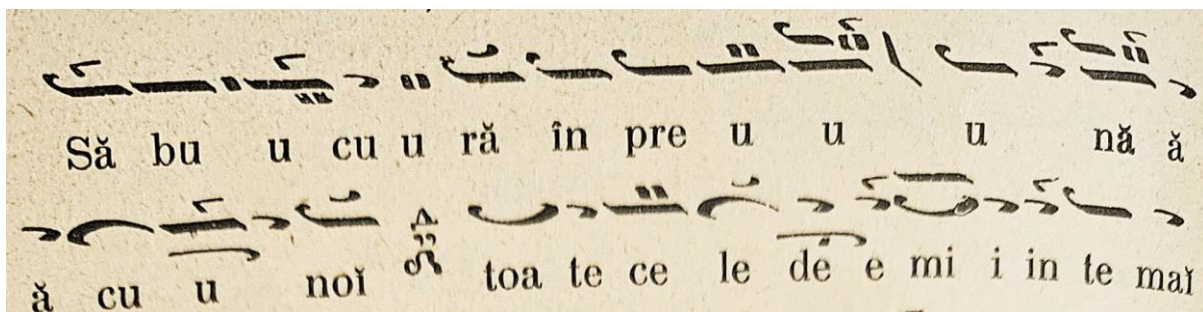

Noul Idiomelar ce cuprinde cântările Praznicelor Împărătești și ale Sfinților cu polieleu, scrise după Anton Pann, Dim. Suceveanu, Ștefanache Popescu și completate de I. Popescu-Pasărea, București, 1933, p. 18.

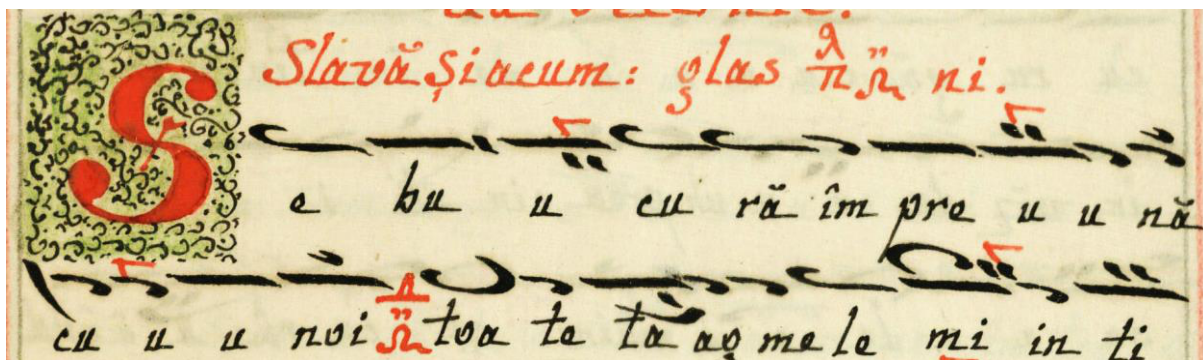

ms. 28.945 II B.N.R.B. (1924), f. 14^r.

- stihira slavei de la *Doamne strigat-am...*, la Acoperământul Maicii Domnului (1 octombrie), gl. 8: *Se bucură împreună...*

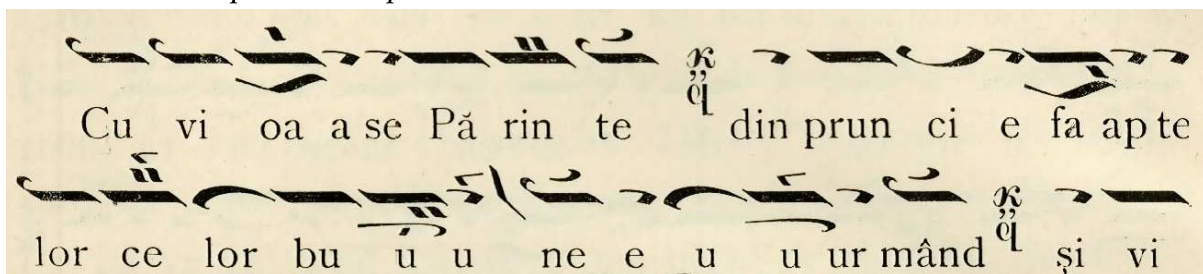

Epiharia Moisescu, *Slujba Acoperământului Maicei Domnului...*, București, 1900, p. 10.

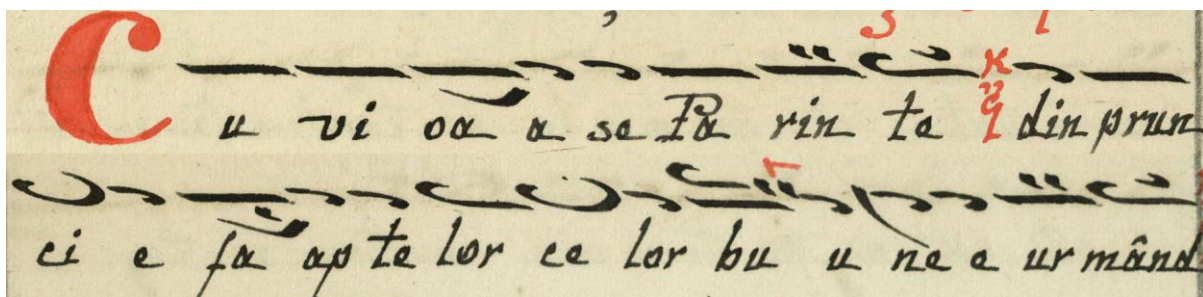

ms. 28.945 II B.N.R.B. (1924), f. 39^r.

- stihira slavei de la Litie, Sfântul Dimitrie Basarabov (27 octombrie), gl. 5: *Cuvioase părinte din pruncie...*

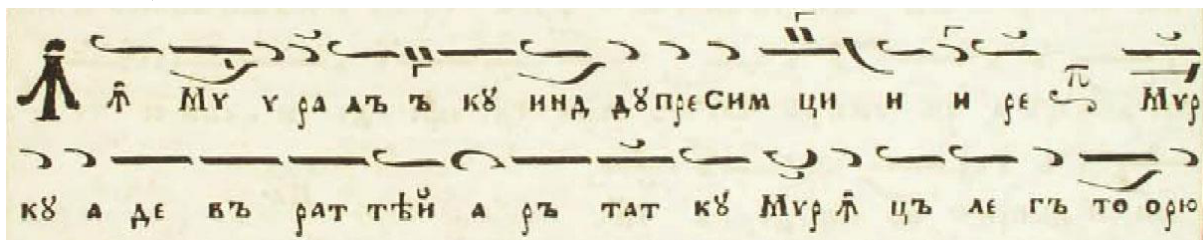

c p. 14.

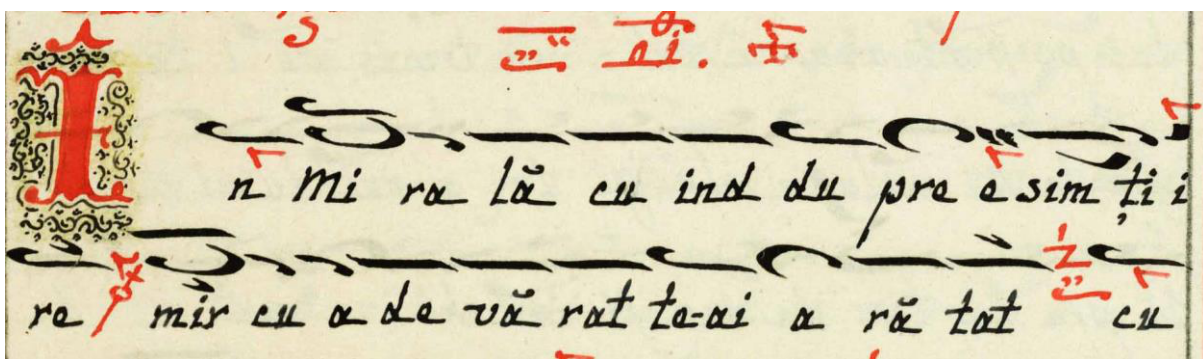

ms. 28.945 II B.N.R.B. (1924), ff. 63^v-64^r.

- stihiră de la *Doamne strigat-am...* la Sfântul Nicolae (6 decembrie), gl. 2 (cromatic dur): *În Mira locuind...*

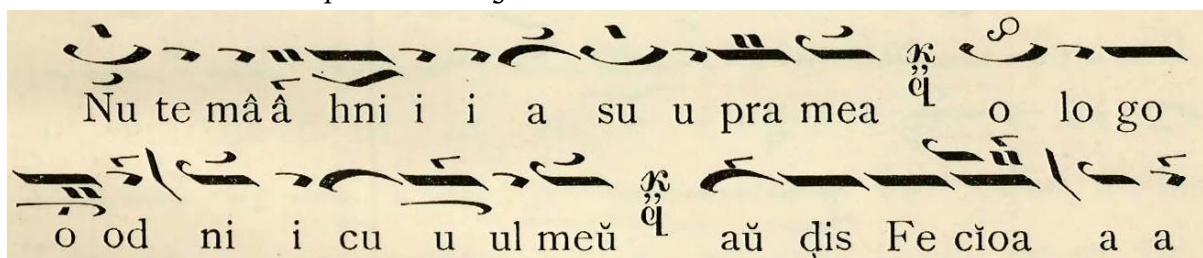

Idiomelar, vol. 1, tradus de Dimitrie Suceveanu, Mănăstirea Neamț, 1856, p. 165.

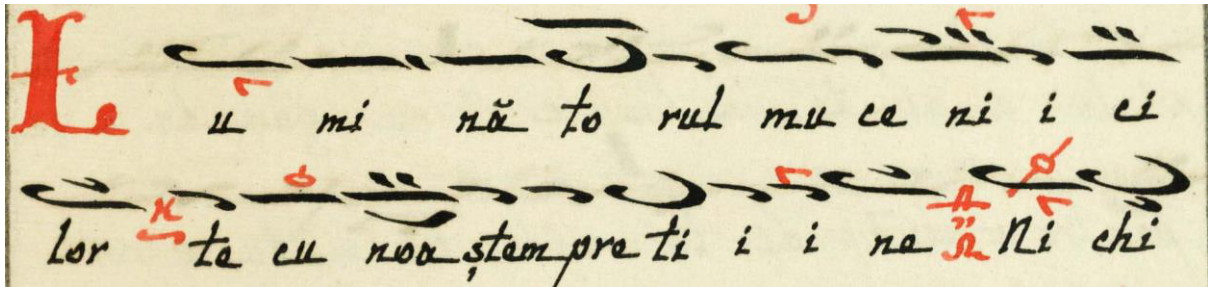

ms. 28.945 II B.N.R.B. (1924), f. 100^r.

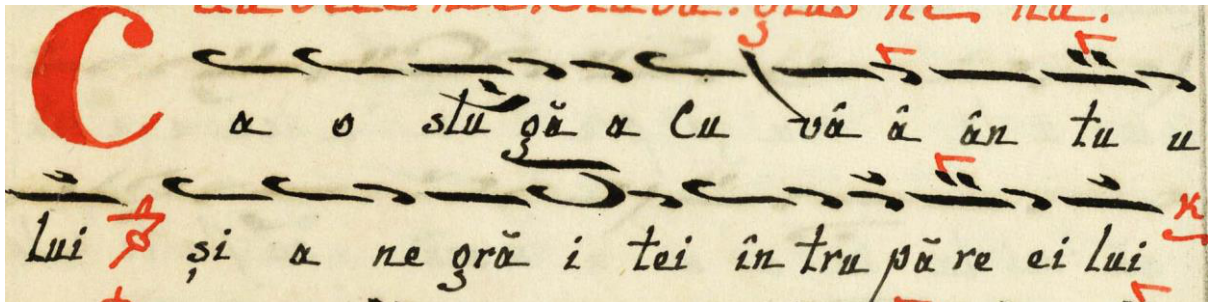
- stihira de la *Și acum...* la Laudele Sfintei Mucenițe Filofteia (7 decembrie), gl. 5: *Nu te mâhni asupra mea o logodnicul meu...*

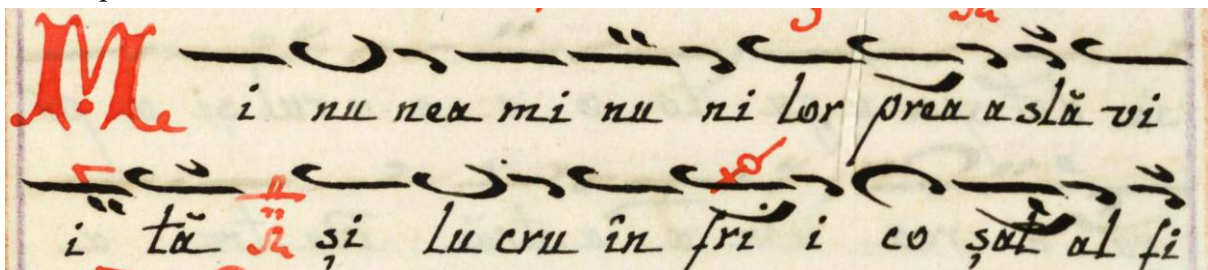
Monahia Magdalena Nicolescu, *Slujba Sf. Dimitrie Basarabov și a Sfintei Mucenițe Filoteia...*, București, 1902, p. 57.

- ms. 28.945 II B.N.R.B., f. 42^r: stihira Slavei de la Doamne strigat-am..., Sf. Apostol Toma (6 octombrie), gl. 6: *Ca o slugă a Cuvântului...*

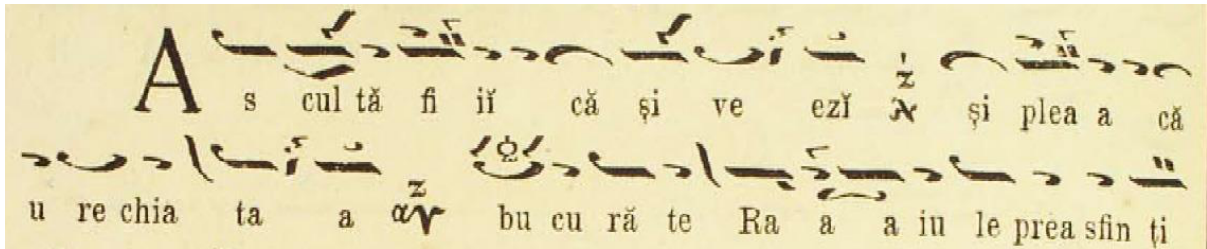
- ms. 28.945 II B.N.R.B., f. 290^v: stihira Slavei de la Litie, Cinstirea Sfintei Icoane a Maicii Domnului Prodromița (12 iulie), gl. 4 (aghia stihiraric): *Minunea minunilor preaslăvită...*

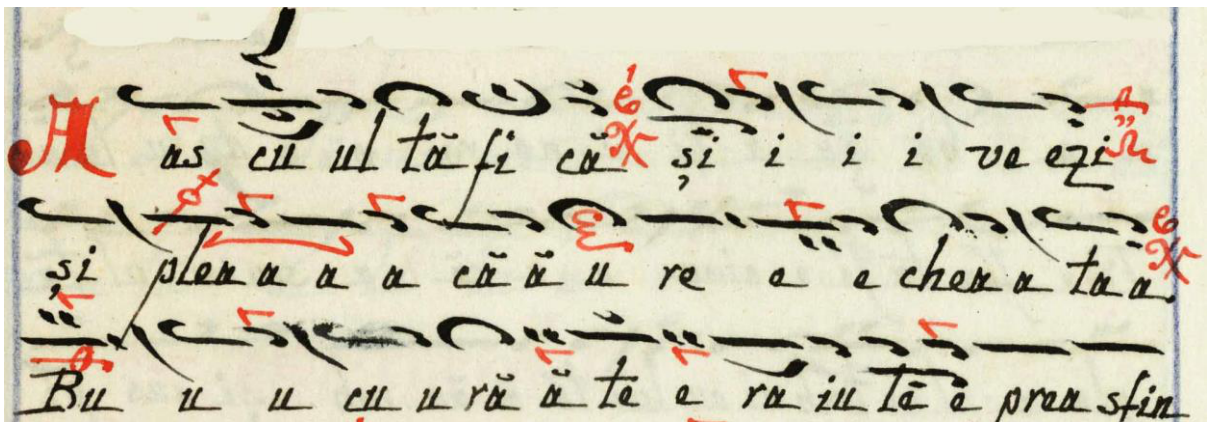
Așa cum am menționat mai sus, acest manuscris pe lângă stihirile Slavelor (uneori și la Și acum...) de la Vecernia și Utrenia tuturor Praznicelor Împărătești și a Sfinților care au slujbe cu Polieleu din perioadă septembrie-august a anului bisericesc, conține și slujba completă a Sfântului Ierarh Nicolae (ff. 96^r – 124^r), a Adormirii Maicii Domnului (ff. 334^r – 374^r) și a Praznicului Izvorului Tămăduirii (ff. 382^r – 414^r), iar la sfârșit se găsesc și câteva cântări la Sfânta Liturghie (ff. 414^v-421^r). Cercetarea și analizarea atentă a acestor cântări a scos la iveală câteva informații relevante legate de opera muzicală a lui Amfilohie Iordănescu. În continuare vom semnala câteva cântări interesante și care merită o atenție deosebită deoarece sunt cu totul inedite și de un real

interes pentru cântăreții de strană și pentru iubitorii de muzică psaltică românească. Așa cum am procedat și mai sus, vom prezenta și variante ale altor autori de muzică bisericească românească pentru a observa mai limpede contribuția lui Amfilohie Iordănescu la îmbogățirea tezaurului de psaltichie românească.

- Stih din Polieleu la Praznicele Maicii Domnului, gl. 4 (leghetos): *Cuvânt bun...*

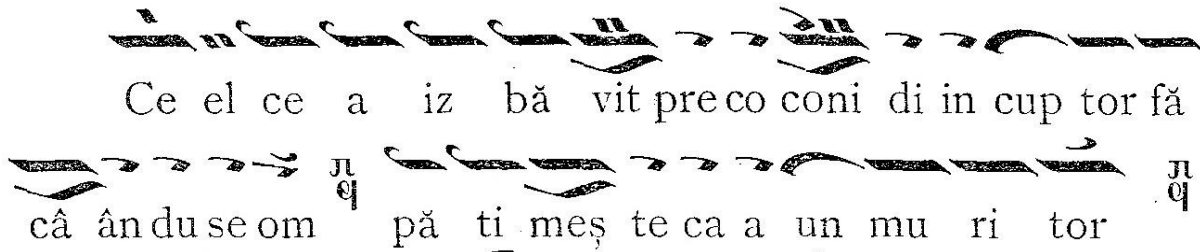
Prescurtare după Hurmuz Hartofilax de Dimitrie Suceveanu și Emanuil Zmeu, în Ioan Zmeu, *Utrenier și Liturghier...*, Buzău, 1892, p. 62.

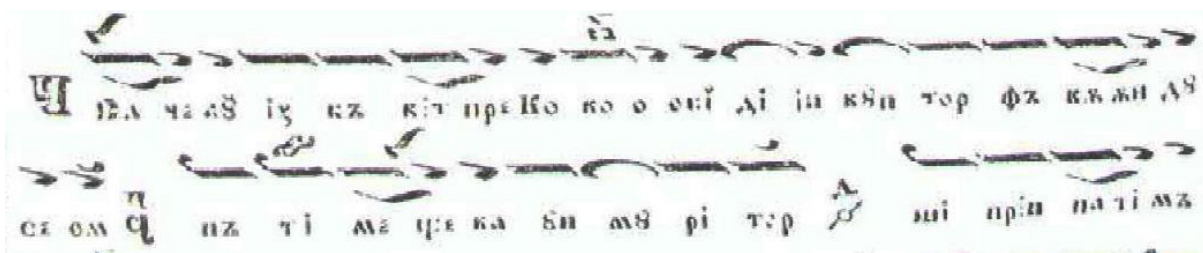
ms. 28.945 II B.N.R.B. (1924), f. 356^r

- O altă variantă cu totul inedită a polieleului, care se poate cânta în tactul irmologic, gl. 8: *Cuvânt bun...*

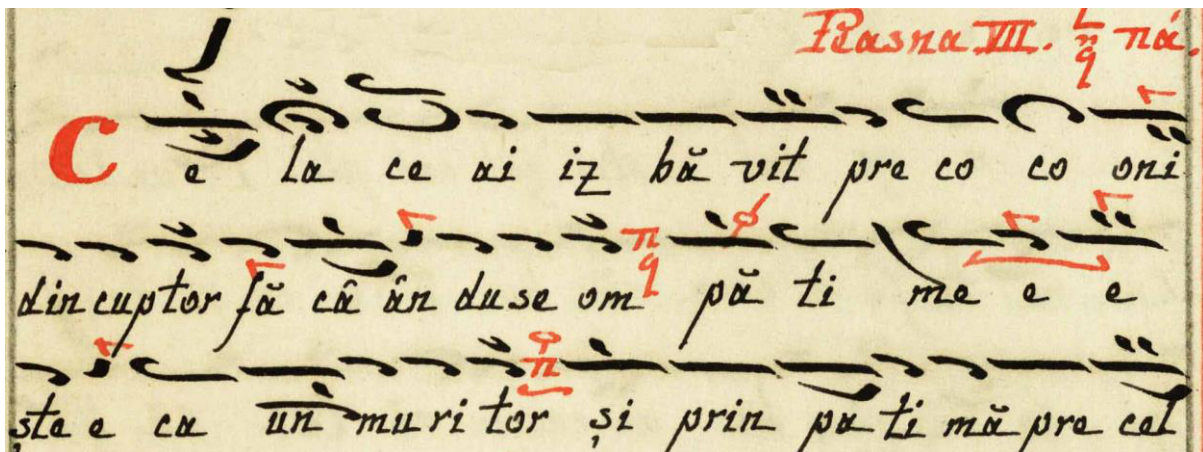
față se regăsesc numai irmoasele, iar în continuare prezentăm peasna/irmosul al VII-lea a Canonului, gl. 1: *Cela Ce ai izbăvit pe coconi...*

Catavasiile Învierii compuse de Ștefanache Popescu și tipărite de Ion Popescu-Pasărea în *Catavasier ce cuprinde Catavasiile peste tot anul...*, București, 1908, p. 52.

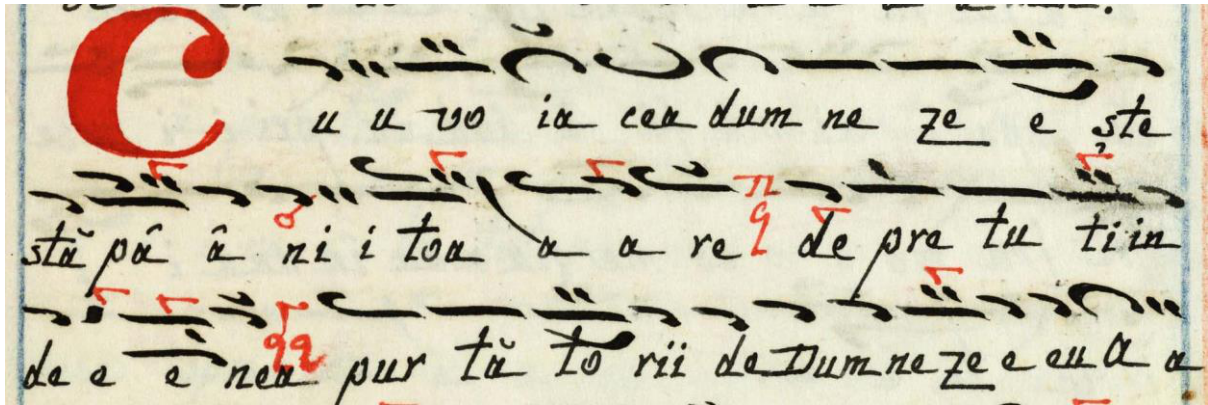
Anton Pann, *Irmologhiu sau Katavasier*, București, 1846, p. 55.

ms. 28.945 II B.N.R.B. (1924), f. 407^r.

Un alt loc care ne-a atras atenția se află între ff. 337^r – 343^v. Aici, A. Iordănescu consemnează trei variante ale Slavei pe opt glasuri de la Vecernia Adormirii Maicii Domnului (15 august). Interesant este faptul că la prima variantă (ff. 337^r – 339^r) copistul nu oferă nicio informație legată de autorul acestei piese, nu același lucru se întâmplă la cea de-a doua variantă (ff. 339^r – 341^r) unde scrie „de Ath[anasie] Iordănescu”, iar la ultima (ff. 341^r – 343^v) găsim scris: „compusă de Macarie Ieromonahul”. În ceea ce

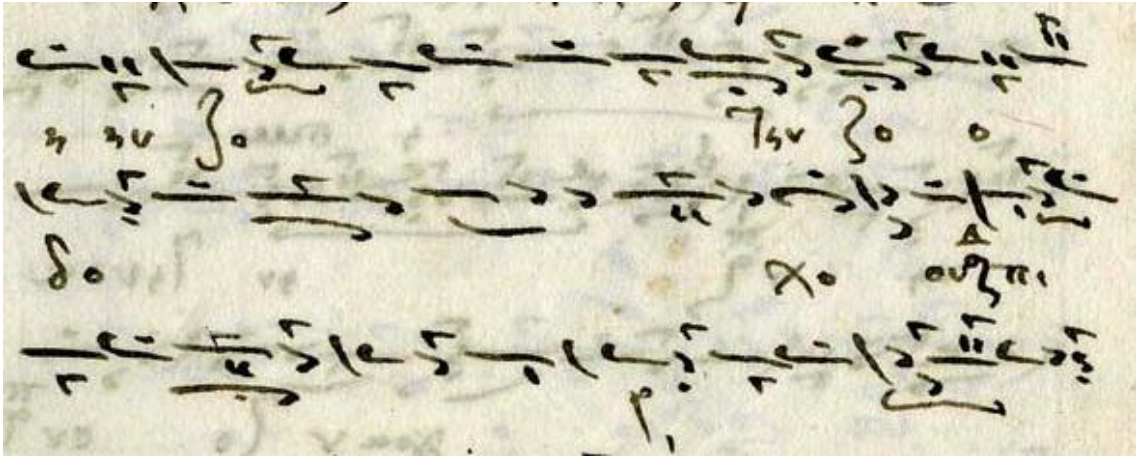
privește paternitatea ultimelor două opțiuni muzicale lucrurile sunt clare, autori fiind Athanasie (Amfilohie) Iordănescu, respectiv Macarie Ieromonahul, însă rămâne de stabilit autorul primei variante melodice. Din cercetările și comparațiile efectuate până în prezente, nu am descoperit nicio altă operă sursă sau măcar de inspirație pentru această piesă pe care o găsim caligrafiată de Amfilohie Iordănescu între ff. 337^r – 339^r, a cărui incipit îl prezentăm mai jos:

ms. 28.945 II B.N.R.B. (1924), f. 337^r.

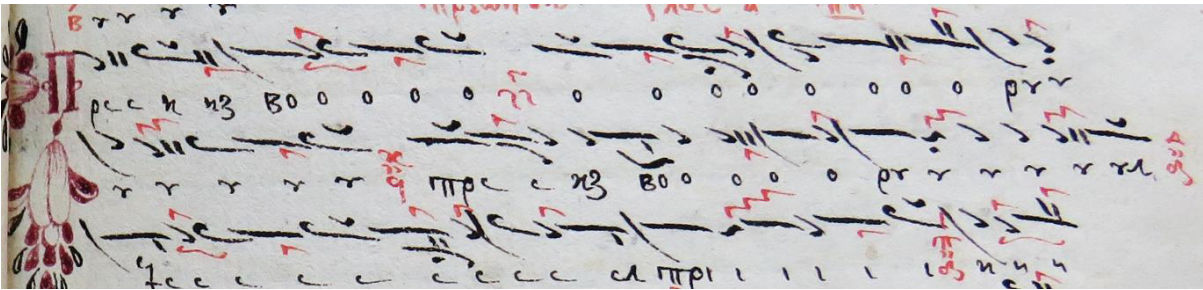
O altă piesă pe care o semnalăm, demnă de interesul și atenția noastră, este un irmos calofonic, caligrafiat în acest manuscris (ff. 420^r – 421^r), față de care am vrea să expunem câteva precizări. Așa cum am menționat în prima parte a prezentului studiu, Athanasie (Amfilohie) Iordănescu a caligrafiat un frumos volum de manuscrite, care astăzi se păstrează sub cota ms. 28.944 la Biblioteca Națională a României din București, intitulat de către copist „Calofonicon”, în două volume, ambele datează din 1924. Aici se găsesc caligrafiate în special irmoase calofonice, copiate în mare parte din cele traduse/tălmăcite/românite de Macarie Ieromonahul, dar sunt și de la alți autori români, și câteva compuse sau traduse de A. Iordănescu¹⁶. Irmosul calofonic din manuscrisul de față se regăsește caligrafiat și în ms. 28.944 B.N.R.B. (1924) alături de alte două variante, toate diferite. Specificăm această informație deoarece așa am reușit să aflăm care este traducătorul fiecărui irmos calofonic, fiind consemnați numai în manuscrisul „Calofonicon”.

¹⁶ Pentru informații detaliate despre acest subiect a se consulta: Cătălin Cernătescu, *Tradiția muzicală a irmoaselor calofonice de limbă română între secolele XVIII și XXI*, Editura Universității Naționale de Muzică București, București, 2021, pp. 315-343.

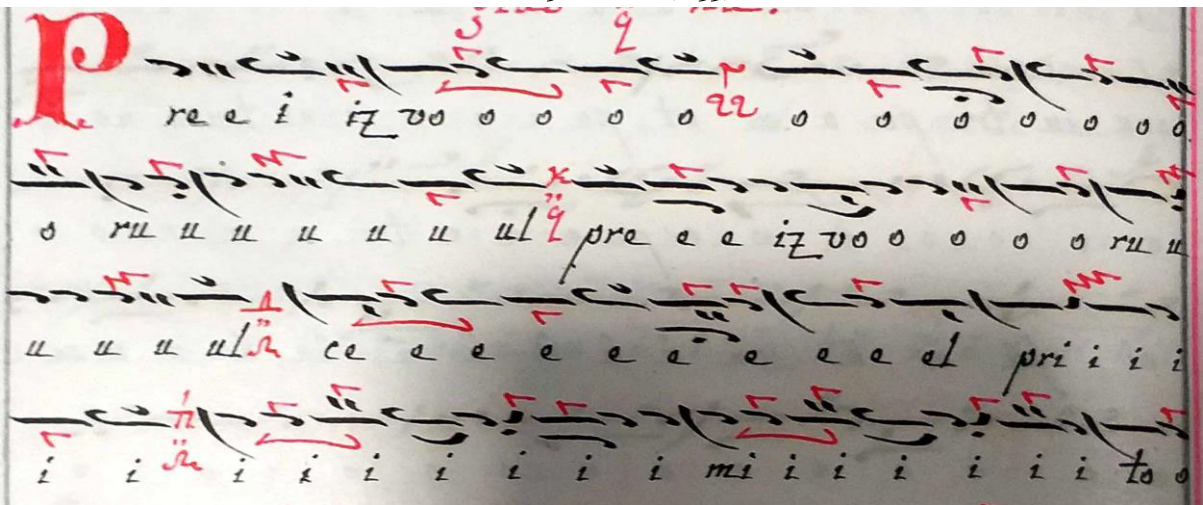

ms. gr. 10.566 B.N.R.B. – o posibilă sursă grecească folosită de Macarie Ieromonahul la traducerea *Irmologhionului Kalofonikon* (ms. rom. 1685 B.A.R.B.). Aceeași exghisire, a lui Grigorie Protopsaltul, se găsește și în *Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν* (editor Theodorou Fokaeos), Constantinoupoli, 1835, p. 11.

- Irmosul calofonic tradus și înfrumusețat de Macarie Ieromonahul, gl. 1: *Pre izvorul cel primitor...*

ms. rom. 1685 B.A.R.B. (1833), f. 16r.

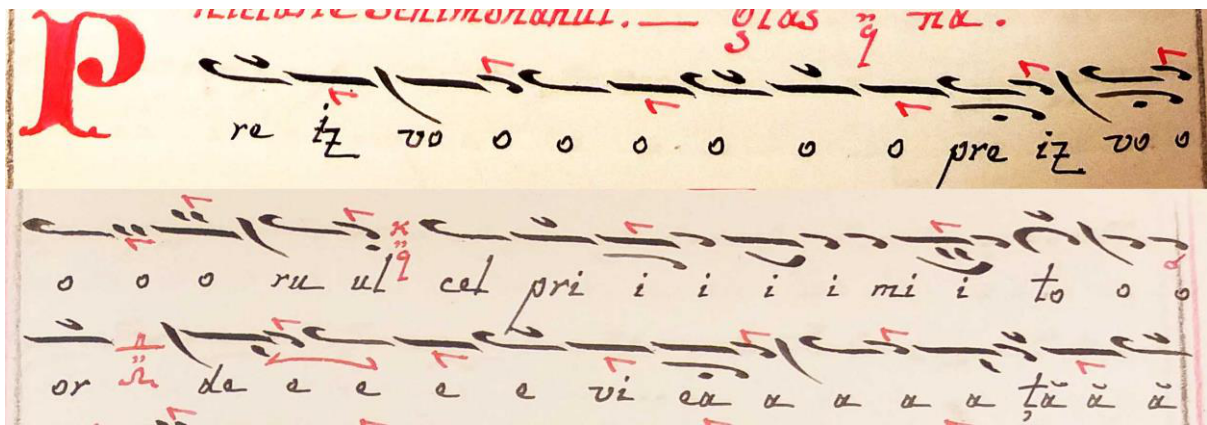

Aceeași traducere a lui Macarie caligrafiată de Amfilohie Iordănescu în ms. 28.944 B.N.R.B. (1924), f. 7r.

➤ Irmosul calofonic tradus de Nectarie Schimonahul, gl. 1: *Pre izvorul cel primitor...*

ms. 4218 B.S.R.P.At. „Mathimatar”, f. 88^v.

Același irmos, tradus de Nectarie Prodromitul, caligrafiat de Amfilohie Iordănescu în: ms. 28.944 B.N.R.B. (1924), ff. 99^v – 100^r; ms. 29.066 B.N.R.B.(1902), f. 123^r; ms. III 105 B.S.S. (1915-1923), p. 584.

Faptul că în ms. 29.066 B.N.R.B. (1902) și ms. III 105 B.S.S. (1915-1923) apare acest irmos calofonic doar în varianta tradusă de Nectarie Prodromitul, deși acest lucru este specificat numai în ms. 29.066 B.N.R.B. (f. 123^r), ne face să credem că Amfilohie a tradus această piesă ulterior anului 1923, sau în mod cert după ce a terminat de caligrafiat ms. III 105 B.S.S. (1915-1923). Așa se explică și apariția traducerii realizată de A. Iordănescu în ms. 28.944 B.N.R.B., f. 100^v și în ms. 28.945 II B.N.R.B., f. 420^r, ambele fiind caligrafiate în 1924.

Concluzii

Tipărirea ms. 28.945 II B.N.R.B. în ediție anastatică reprezintă, în primul rând, un gest de recunoștință adus ieromonahului Amfilohie (Athanasie) Iordănescu, iar în al doilea rând, un act de promovare a cântării psaltice românești. Scopul principal al acestei editări este de a consolida relația omului cu Dumnezeu, prin cântările din cadrul Slujbelor Bisericii Ortodoxe, iar scopul secundar este de a îmbogăți repertoriul actual de strană. Pe lângă acestea, mai putem admite și un al treilea scop, de a ne bucura de frumusețea și eleganța muzicală rezultată din interpretarea cântărilor psaltice conținute în acest manuscris.

Mulțumim lui Dumnezeu, Care a luminat și a ajutat pe cei implicați în acest demers, atât de necesar și binevenit. De asemenea, mulțumirile se cuvin și în mod direct tuturor celor care, prin munca, interesul și strădania lor au făcut posibil realizarea acestui proiect, prin care, de acum înainte, toți iubitorii de muzică psaltică românească au oportunitate de a cunoaște și această valoroasă bucățică a tezaurului românesc de psaltichie.

„Slavă lui Dumnezeu pentru toate!” (Sf. Ioan Gură de Aur).

Bibliografie

1. Izvoare:

Catavasier ce cuprinde Catavasiile peste tot anul, (editor Ion Popescu-Pasărea), București, 1908.

Idiomelarul tradus de D. Suceveanu, vol. 1, Neamț, 1856.

Idiomelarul tradus de D. Suceveanu, vol. 2, Neamț, 1856.

Iordănescu, Amfilohie, *Buchet de muzică (psaltichii)*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1933.

Moisescu, Epiharia, *Slujba Acoperământului Maicei Domnului*, București, 1900.

ms. 28.944 B.N.R.B. (1924).

ms. 28.945 I B.N.R.B. (1915).

ms. 28.945 II B.N.R.B. (1924).

ms. 28.946 B.N.R.B. (1920-1930).

ms. 4218 B.S.R.P.At. *Mathimatar*.

ms. gr. 10.566 B.N.R.B.

ms. III 105 B.S.S. (1923).

ms. rom. 1685 B.A.R.B.

Nicolescu, Monahia Magdalina, *Slujba Sf. Dimitrie Basarabov și a Sfintei Mucenițe Filoteia*, București, 1902.

Noul Idiomelar ce cuprinde cântările Praznicelor Împărătești și ale Sfinților cu polieleu, scrise după Anton Pann, Dim. Suceveanu, Ștefanache Popescu și completate de I. Popescu-Pasărea, (editor Ion Popescu-Pasărea), București, 1933.

Pann, Anton, *Irmologhiu Katavasier*, București, 1854.

Pann, Anton, *Irmologhiu sau Katavasier*, București, 1846.

Popescu, Pr. Niculae M., *Caiet de însemnări* – manuscris fără cotă din B.S.S.

Popescu-Pasărea, Ion, *Cântările Nașterii Domnului (Crăciunului) și Cântările Sf. Trei Ierarhi (30 ianuarie)*, București, 1924.

Revista Glasul Monahilor, an XV (19 septembrie 1937), nr. 557.

Zmeu, Ioan, *Utrenier și Liturghier*, Buzău, 1892.

2. Tipărituri muzicale:

Anastasimatar practic-ritmat, lucrat de D-l Ștefan Popescu și tipărit cu permisiunea autorului de I. Popescu-Pasărea, București, 1899.

Nicolescu, Nifon (Ploieșteanu), *Carte de muzică bisericească pe psaltichie și note liniare pentru trei voci*, București, 1902.

Popescu-Pasărea, Ion, *Cântările Sfintei Liturghii după melodiile tradiționale, scrise pe notațiunea psaltică și armonizate pe 2 voci pentru trebuințele cântăreților bisericești*, București, 1914.

Popescu-Pasărea, Ion, *Cântările Sfintei Liturghii după melodiile tradiționale, scrise pe notațiunea psaltică și armonizate pe 2 voci pentru trebuințele cântăreților bisericești*, București, 1928.

Psahos, K. A., *Η Λειτουργία, τόμος πρώτος*, Athina, 1909 și la K. A. Psahos, *Λειτουργικοί ύμνοι*, Athina, 1912.

Psahos, K. A., *Η Παρασημαντική της Βυζαντινής Μουσικής*, Athina, 1978.

Ειρημολόγιον Καλοφωνικόν (editor Theodorou Fokaeos), Constantinoupoli, 1835.

3. Cărți, studii și articole:

Barbu-Bucur, Sebastian, „Cuvânt înainte” la *Idiomelar tradus din grecește în românește și prelucrat de Dimitrie Suceveanu*, partea I, Editura Mănăstirii Sinaia, 1992.

Gheorghită, Nicolae, „Cuvânt înainte” la vol. Dimitrie Suceveanu, *Idiomelar, Tomul I, Lunile Septembrie-Decembrie*, Chilia „Buna-Vestire” a Schitului Sfântul Dimitrie-Lacu, Sfântul Munte Athos, 2011.

Haldaiki, Evangelia A., *Ο Κ. Α. Ψάχος και η συμβόλη του στην καταγραφή και μελέτη ελληνικών δημοτικών τραγουδιών*, teză de doctorat, Atena, 2017.

Păcurariu, Pr. Prof. Dr. Mircea, *Dicționarul Teologilor Români*, Editura Andreiana, Sibiu, 2014.

Redacția, „Necrolog”, în G.B., an XIV (1955), nr. 3-4.

Șerban, Marius-Nicolae, *Viața și opera Ieromonahului Amfilohie (Athanasie) Iordănescu (1871-1937)*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2020.

4. Site-uri accesate:

<http://www.megarevma.net/Psahos.htm>, accesat la 09/10/2023.

Lista abrevierilor:

B.A.R.B. – Biblioteca Academiei Române din București

B.N.R.B. – Biblioteca Națională a României din București

B.S.S. – Biblioteca Sfântului Sinod

B.S.R.P.At. – Biblioteca Schitului Românesc Prodromu din Athos